

AMIR TEMUR DAVRIDA TIBBIYOTNING RIVOJLANISHI

Umarova Musharraf Yunusaliyevna

FJSTI, Ijtimoiy fanlar kafedrası asissenti.

A'zamova Zinnuraxon Azizbek qizi

FJSTI, Farmatsiya yo'nalishi 1 - bosqich 7024 - guruh talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15082583>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Amir Temur davrida tibbiyotning rivojlanishi, shifoxonalar va ilmiy markazlarning faoliyati, mashhur tabiblar hamda dorishunoslikning o'sishi haqida batafsil ma'lumot berilgan. Ibn Sino, Sayyid Sharif Jurjoni kabi olimlarning ilmiy merosi tibbiyotga qanday ta'sir qilgani yoritilgan. Shuningdek, jarrohlik amaliyotlari, dorivor o'simliklar va farmatsevtikaning rivojlanishi haqida ham to'xtalib o'tilgan. Ushbu maqola Amir Temur davrida tibbiyotning ilmiy va amaliy asosda qanday yuksalganini tushunishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Amir Temur, tibbiyot, tabobat, shifoxona, tabib, Ibn Sino, Sayyid Sharif Jurjoni, Mavlono Lutfulloh Buxoriy, dorishunoslik, farmatsevtika, jarrohlik, ilmiy meros.

THE DEVELOPMENT OF MEDICINE DURING THE ERA OF AMIR TEMUR

Abstract. This article provides detailed information about the development of medicine, the activities of hospitals and scientific centers, famous doctors and the growth of pharmacy during the reign of Amir Temur. It highlights how the scientific heritage of scientists such as Ibn Sina and Sayyid Sharif Jurjani influenced medicine. It also discusses the development of surgical procedures, medicinal plants and pharmaceuticals. This article helps to understand how medicine developed on a scientific and practical basis during the reign of Amir Temur.

Keywords: Amir Temur, medicine, medicine, hospital, doctor, Ibn Sina, Sayyid Sharif Jurjani, Mawlana Lutfullah Bukhari, medicine, pharmaceuticals, surgery, scientific heritage.

РАЗВИТИЕ МЕДИЦИНЫ В ПЕРИОД АМИРА ТИМУРА

Аннотация. В данной статье представлена подробная информация о развитии медицины, деятельности больниц и научных центров, знаменитых врачах и росте фармакологии во времена Амира Тимура. Объясняется, как научное наследие таких ученых, как Ибн Сина и Сайид Шариф Джурджани, повлияло на медицину. Также обсуждались хирургические операции, лекарственные растения и развитие фармацевтики. Данная статья поможет понять, как развивалась медицина на научной и практической основе во времена Амира Тимура.

Ключевые слова: Амир Темур, медицина, медицина, больница, врач, Ибн Сина, Сайид Шариф Джурджани, Маулана Лутфулла Бухари, медицина, фармацевтика, хирургия, научное наследие.

Kirish

Amir Temur (1336–1405) davri O'rta Osiyo ilm-fanining, asosan, tibbiyotning rivojlanishida muhim bosqich bo'ldi. U ilm-fan va madaniyatga katta e'tibor qaratib, shifokorlar va olimlarni o'z saroyiga to'plagan, shuningdek, ilmiy markazlar va shifoxonalar qurilishiga homiylik qilgan. Temuriylar davrida tibbiyot nafaqat an'anaviy xalq tabobati shaklida, balki ilmiy yondashuvlar bilan ham rivojlangan.

1. Amir Temurning tibbiyotga qo'shgan hissasi: Amir Temur o'z harbiy yurishlari davomida armiyasining sog'lig'ini ta'minlashga alohida e'tibor bergan. Shuning uchun ham harbiy lagerlar yonida tibbiy maskanlar barpo etilib, jarrohlr va tabiblar xizmat qilgan. Bu maskanlar nafaqat askarlarni davolash, balki umumiy tibbiy muassasalar sifatida ham ishlagan.

Shuningdek, Temur ilmiy va diniy markazlarni rivojlantirish maqsadida Samarqand, Buxoro, Toshkent, Hirot kabi shaharlarga mashhur olimlarni to'plab, ularning ilmiy faoliyatiga sharoit yaratdi. Bu esa tibbiyot fanining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

2. Tibbiy markazlar va shifoxonalar

Amir Temur va uning avlodlari davrida tibbiy markazlar qurilib, ularda tabiblar kasalliklarni davolash bilan shug'ullangan. Ayniqsa, Samarqandda tashkil etilgan shifoxonalar katta ahamiyat kasb etgan.

Asosiy tibbiy markazlar:

1. Samarqand shifoxonalari – Temur bu shaharga ilm-fanni jamlagan va shifokorlarni qo'llab-quvvatlagan.

2. Hirot shifoxonasi – Temuriylar sulolasi davrida bu yerda ko'plab tabiblar faoliyat yuritgan.

3. Buxoro shifoxonalari – an'anaviy tabobat markazlaridan biri bo'lib, bu yerda ko'plab mashhur tabiblar yetishib chiqqan. Shifoxonalarda tabiblar bemorlarni turli dorivor o'simliklar, hayvon mahsulotlari va mineral moddalar yordamida davolashgan. Ayniqsa, Ibn Sino tibbiyotiga asoslangan muolajalar keng qo'llangan.

3. Mashhur tabiblar va ularning asarlari

Ibn Sino (980–1037) - Amir Temur davrida tibbiyotda Abu Ali ibn Sino (Avitsenna) ilmiy merosi katta ahamiyatga ega edi. Uning “Tib qonunlari” (Al-Qonun fi-t-Tibb) asari tibbiyotda asosiy qo‘llanma sifatida foydalanilgan. Ushbu kitob: Kasalliklarning kelib chiqish sabablarini tushuntirgan. Dori vositalari va ularning ta’sirini bayon qilgan.

Jarrohlik amaliyotlari haqida ma’lumot bergan. Amir Temur aholi o‘rtasida har xil kasalliklar paydo bo‘lishi va tarqalishiga qarshi tadbirlarni ham amalga oshirgan. Buning uchun shaharlarni va boshqa aholi yashaydigan joylarni ozoda saqlash, xalqni toza ichimlik suvi bilan ta’minlash choralarini amalga oshirgan.

Suvni toza saqlash uchun usti yopiq suv quvurlari qurdirgan. Shaharlar o‘rtasidagi yo‘llarda sardobalar barpo ettirgan. Samarqandda va Toshkent yaqinidagi Shohruhiya shaharlarida olib borilgan arxeologik qazilmalar vaqtida shunday inshootlarni arxeologlar ko‘p uchratganlar.

Bunday yuksalish, ayniqsa, Amir Temurning nabirasi Mirzo Ulug‘bek (Muhammad Tarag‘ay Ko‘ragoniy) zamonasida ham davom etdi. Ulug‘bek Samarqand, Buxoro va boshqa shaharlarda o‘nlab masjidlar, hammomlar, karvonsaroylar, yo‘llar, shifoxonalar qurdirdi. Fan va madaniyat homiysi bo‘lgan Mirzo Ulug‘bek tibbiyot ilmiga ham katta ahamiyat bergan.

Samarqandda bir kasalxona qurdirib, unda ishlash uchun Eronning Kirmon shahridan mashhur tabib Burhonuddin Nafis ibn Avaz Hakim al-Kirmoniyni taklif etgan. Bu tabib Ulug‘bekning saroy tabibi vazifasini bajargan. U Samarqand kasalxonasida bemorlarni davolash bilan birga, tibbiyotga oid bir qancha asarlar ham yozgan. “Dori tayyorlash sa’nati” nomli kitobida muallif oddiy va murakkab dorilar retseptini tuzish, ularni tayyorlash va ishlatish usullarini bayon etgan. Mirzo Ulug‘bek davrida tabiblar o‘rtasida mohir jarrohlarni ham bo‘lgan. Ulardan biri Tojiddin Hakim edi.

Bu jarroh ancha murakkab operatsiyalarni ham qilgan. Masalan, ko‘z kataraktasini jarrohlik yo‘li bilan muvaffaqiyatli davolagan. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, bu tabib operatsiyadan oldin jarrohlik asboblarni o‘t (olov) ustida qizdirib olib, so‘ng ishlatgan. Operatsiya vaqtida esa qo‘lini tez-tez mayda qilib to‘g‘ralgan piyozga botirib olarkan. Ma’lumki, piyozda mikroblarni o‘ldiruvchi fitotsidlar bo‘ladi. O‘t ustida qizdirilgan asbob esa tamomila mikrobdan holi bo‘ladi (sterilizatsiyalanadi). Bundan ma’lum bo‘ladiki, Tojiddin Hakim yarani aynatuvchi jonzodlar mavjudligini bilgan va ularning rivojlanishiga yo‘l qo‘ymaslik uchun yuqoridagi aytilgan chorani ko‘rgan.

Bu jihatdan, Tojiddin Hakimni O'rta Osiyoda antiseptika usulining asoschisi, desa bo'ladi. Sayyid Sharif Jurjoniylar (1339–1413) - Temuriylar davrida mashhur bo'lgan yana bir olim Sayyid Sharif Jurjoniylar edi. U tibbiyot, falsafa va tabiiy fanlar bo'yicha mashhur bo'lib, ko'plab ilmiy asarlar yozgan. Mavlono Lutfulloh Buxoriylar - bu tabib Buxoroda yashab, o'z davrining mashhur tabiblaridan biri bo'lgan. Uning ishlari asosan dorivor o'simliklar bilan davolash usullariga bag'ishlangan.

4. Tibbiyot va farmatsevtika (dorishunoslik) sohasidagi rivojlanish

Temuriylar davrida farmatsevtika va dorishunoslik keng rivojlangan. Tabiblar quyidagi usullardan foydalangan: Dorivor o'simliklar – shifobaxsh giyohlar (masalan, zira, dorivor rayon, shuvoq va boshqalar) keng ishlatilgan. Hayvon mahsulotlari – asal, yog' va boshqa tabiiy mahsulotlar dorivor vosita sifatida qo'llangan.

Minerallar – ba'zi kasalliklarni davolash uchun tabiiy minerallar va tuzlardan foydalanilgan. Bundan tashqari, dori tayyorlash ilmiy asosda yo'lga qo'yilib, har xil kasalliklarga qarshi maxsus dorilar ishlab chiqilgan.

5. Jarrohlik va tibbiy amaliyot

Amir Temur davrida jarrohlik ham rivoj topgan. Xususan:

Ko'z kasalliklari – katarakta va boshqa kasalliklarni jarrohlik yo'li bilan davolash amaliyoti keng tarqalgan. Yaralarni davolash – harbiy jarrohlik rivojlangan bo'lib, askarlarga jarohatlar yetkazilganda ularga tezkor tibbiy yordam ko'rsatilgan. Suyaklarning joyiga tushirilishi – ortopediya sohasi ham rivojlanib, suyak sinishlarini davolash usullari ishlab chiqilgan. Jarrohlar asosan o'tkir pichoq, qaychi va maxsus tibbiy asboblardan foydalangan.

Xulosa

Amir Temur davrida tibbiyot ilmiy yondashuv asosida rivojlanib, ko'plab shifokorlar, dorishunoslar va jarrohlar yetishib chiqqan. Ibn Sino merosi keng o'rganilgan, shifoxonalar tashkil etilgan va dori vositalarining ilmiy ishlab chiqarilishi yo'lga qo'yilgan.

Temuriylar tibbiyotning nazariy va amaliy jihatlarini rivojlantirib, Yevropa va Osiyo olimlariga ham ta'sir ko'rsatgan. Bu davrda shakllangan tibbiy meros keyingi asrlarda ham Markaziy Osiyo tibbiyotining rivojlanishiga asos bo'ldi.

REFERENCES

1. Ibn Sino. "Tib qonunlari" – Toshkent: Fan, 1990.
2. Sayyid Sharif Jurjoniylar. "Tib ilmi asoslari" – Samarqand: Sharq, 2005.

3. A. Semyonov. "Amir Temur va uning davrida ilm-fan taraqqiyoti" – Moskva: Nauka, 1965.
4. M. Qodirov. "Temuriylar davrida ilm-fan va madaniyat" – Toshkent: O'zbekiston, 2008.
5. Bartold V. V. "O'rta Osiyo tarixi" – Toshkent: Akademnashr, 2012.
6. R. P. Djalilov. "Средневековая медицина Средней Азии" – Душанбе: Ирфон, 1983.
7. B. Ahmedov. "Amir Temur – buyuk davlat arbobi" – Toshkent: Fan, 1995.
8. G. Gulyamov. "Dorishunoslik va tabobat tarixi" – Toshkent: Sharq, 2014.
9. A. A. Muminov. "Temuriylar davrida ilmiy markazlar va madaniy yutuqlar" – Samarqand: Marifat, 2016.
10. Y. G'ulomov. "O'zbekiston tibbiyot tarixi" – Toshkent: Tibbiyot, 1998.